

Objektivitás, értékelés, standardizáció

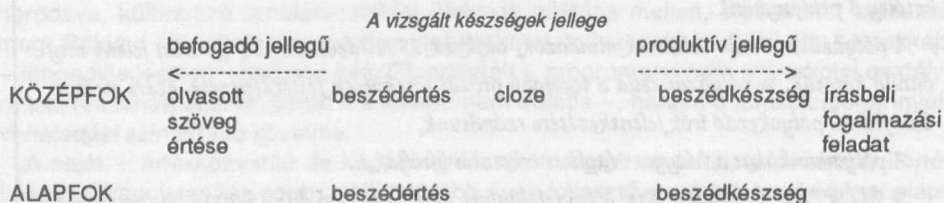
Egy modell az idegennyelvi tesztelésben

DÁVID GERGELY

Az utóbbi években egyre nagyobb igény jelentkezett egy modern, kommunikatív nyelvviszágra az idegenforgalom, kereskedelem és vendéglátóipar területén. Olyan nyelvvizsgát kellett tervezni, amely kielégíti a fenti szakterületek által támasztott követelményeket. A tervezés során a sajátos problémával kellett szembenézni, hogyan lehet a modern és kifinomult nyelvvizsgáztatási módszereket oly módon egyszerűsíteni és operatívvá tenni, hogy a nyelvvizsgáztatásban kevésbé járatos nyelvtanárok is részt vehessenek a vizsgafeladatok elkészítésében, a vizsgáztatásban és a nyelvvizsga működésének értékelésében. Igen fontos cél volt továbbá az értékelés szubjektivitásának csökkentése és a vizsgafolyamat egészének lehető legnagyobb mértékű standardizálása.

A vizsgáztatási folyamat kielégítő fokú standardizáltsága döntő mértékben a feladat-készítők és vizsgáztatók felkészültségén és együttgondolkodásán múlik. Mindazonáltal az új nyelvvizsgát úgy kellett megtervezni, hogy a vizsga felépítése és módszertani jellemzői *önmagukban* elősegítsék a standardizációt. Továbbá: a vizsgáztatás teljes folyamatának részletes és előírászerű meghatározása a standardizáció elengedhetetlen feltétele volt. Az előírások – kézikönyv formájában – a teendőket az egyes műveletek szintjére lebontva, "receptszerűen" határozzák meg. A kézikönyvet a feladat-készítőknek és a vizsgáztatóknak nap mint nap kell használniuk.

A nyelvvizsgarendszerben pincérek, szállodai portások és bolti eladók számára alapfokú; magasabb, "menedzser" jellegű munkakörök betöltői számára pedig közép-fokú vizsga van.

A fenti ábra jelzi, hogy az olvasott szöveg értése és az alap-, illetve középfokú beszédértés-feladatok a vizsgált nyelvi készségek befogadó jellege miatt hasonló diszkrét pontos felépítésűek. Az írásbeli fogalmazási feladat, valamint az alap- és középfokú beszédképesség-feladatok pedig a produktív nyelvi készség vizsgálata miatt hasonlóak: globális, integratív jellegűek. (A diszkrét pontos feladatok az elvárt ismeretanyag egyes elemeit egymástól elkülönülten vizsgálják; a globális jellegű, integratív feladatok pedig megkívánják, hogy a vizsgázó ezen elemeket egységes nyelvi teljesítménnyé formálja.) A cloze feladat átmenetet képvisel: a nyelvi rendszer egészének ismeretét vizsgálja.

A nyelvvizsga egyes elemeinek rövid jellemzése a következő: a beszédértés-vizsgán feladatcsomagot alkalmaznak. Ennek része egy magnetofonfelvétel, amelyet a vizsgázók csoportosan hallgatnak meg, és válaszaikat egységes eredménylapon jelölik. Az olvasott szöveg értése mint feladat, meghatározott terjedelmű szövegre és egy feleletválasztós vagy igaz-hamis állításokat tartalmazó feladatlapon épül. A cloze feladat három szövegszakaszból, szövegszakaszonként húsz behelyettesítendő "kihagyásból" áll.

Az alapfokú és középfokú beszédkézség-vizsga csaknem azonos felépítésű: az irányított beszélgetési szakaszban a vizsgáztató a vizsgázó élete szempontjából mindennapi, de releváns kérdéseket tesz fel annak megállapítása érdekében, hogy a vizsgázó mennyire képes gondolatai önálló kifejezésére, képes-e a beszélgetés folyamatosan változó viszonyaihoz alkalmazkodni. Az ezt követő szituációs szerepjáték célja, hogy felmérje, a vizsgázó hogyan tud szakmai jellegű feladatokat idegen nyelven megoldani. A vizsgázó két szituációs tételkártyát húz, és választása szerint az egyiket a vizsgáztatóval eljátssza. A szerepjáték nem előre megírt és gondosan elpróbált szerepek egyszerű eljátszása. A tételkártyán egy részletesen leírt kiindulási pont olvasható; a párbeszéd menetét – hűen a valós kommunikáció dinamikájához – a vizsgázó és a vizsgáztató együtt alakítja. Alapfokon a szakmai szituációk egyszerűsége és rövidegsége miatt a szakszókincs- és kifejezésismeretet külön feladatban is fel kell mérni.

Az írásbeli fogalmazási feladat a valóság "egy szeletére" (pl.: szállodai előjegyzés, könyvkiadói katalógus és árjegyzék stb.) és a feladatszabásra épül, amely, hasonlóan a szituációs tételkártyához, megjelöli a megoldandó feladatot, de nem írja elő, hogy mit kell a fogalmazványának tartalmaznia. A vizsgázó a feladatszabás alapján, de saját belátása szerint használja fel a rendelkezésére álló információt.

A diszkrét pontos feladatok látszólag eleve objektívek, hiszen az értékelőnek csak egybe kell vetnie a válaszokat a megadott kulccsal. A pontozás objektivitása nem elensúlyozhatja a kérdezőstéchnika hiányosságait. Nem tekinthető például objektívnek a feladat, ha félreérthetmezhető a megfogalmazása, vagy ha a vizsgázónak olyan összetett mondatról kell eldöntenie, hogy az olvasott vagy hallott szövegre vonatkozó állítás igaz-e, amelyben az egyik részmondat igaz ugyan, de a másik hamis információt tartalmaz. Nem tekinthető objektívnek továbbá az az állítás (pl.: *A spanyol bor jó.*) sem, amely arra csábítja a vizsgázót, hogy azt ne a megértendő szöveggel, hanem a világról szerzett saját ismereteivel vesse egybe.

Talán e néhány tipikus példa is illusztrálja a feladatkészítés során könnyen előforduló hibákat, amelyeket a pontozás önmagában objektívnek tekinthető módja utólag nem küszöbölhet ki. A befogadó jellegű készségek vizsgálatánál alkalmazott diszkrét pontos feladatok gondos előkészítését nem lehet tehát eléggé hangsúlyozni. A vizsgázó ugyanis meghatározott számú válaszvარიáció elbírálására van korlátozva, és nincs lehetősége arra, hogy a kommunikáció segítségével pótolja a kérdezőstéchnika hiányosságait, tisztázzon félreérthető feladatot. A feladatkészítés hibalehetőségeinek csökkentésére elengedhetetlen egy részletesen kidolgozott eljárás alkalmazása.

A produktív jellegű készségeket vizsgáló feladatok értékelése során a vizsgáztató gyakran több elfogadható választ talál. Olyan értékelési rendszert kellett tehát alkalmazni, amellyel a vagylagosan helyes válaszok is értékelhetők.

A vizsga produktív jellegű részeinek értékelése kritériumrendszer alapján történik. A kritériumrendszer meghatározott számú értékelési szempontot (pl. pontosság, megfelelés-helyzethez illőség, közlékenység, szakszókincs-ismeret, kifejezőkészség, kiejtés stb.) tartalmaz. Minden egyes szemponthoz 2, 1, ill. 0 pontértékkel három gondosan megfogalmazott nem-nyelvspecifikus kritériumleírás kapcsolódik. A kritériumleírás a vizsgázó nyelvi teljesítményét vagy a vizsgáztató benyomását írja le. 0 és 1 pontér-

tékek között minden értékelési szempont esetében az tesz különbséget, hogy a vizsgázó teljesíti-e az adott értékelési szempont követelményeit, 1 és 2 pontértékek között pedig az, hogy éppen megfelelő mértékben, vagy annál jobban teljesíti-e a vizsgázó a kritériumleírás követelményeit.

Az értékelés gyakorlata a következő: a vizsgáztató külön-külön minden egyes értékelési szempontból értékeli a vizsgázó teljesítményét. Megkeresi azt a kritériumleírást, amely leginkább ráillik a vizsgázó teljesítményére, majd a választott leírásokhoz rendelt egyes pontértékeket összeadja, és megnézi, hogy az összpontszám meghaladja-e a megfelelési ponthatárt. Ha igen, a vizsga sikeres.

A kritériumrendszerek alkalmazása segítségével a rendkívül összetett nyelvi teljesítmény a szempontok mentén "szegmenseire" bontható. Az értékelés igényes feladatát egyben a jóval egyszerűbb azonosítási feladatok szintjére szállítja le.

A vizsgarendszer standardizáltsága a vizsgaeredmények hihetőségének legfontosabb záloga. Ha a kézikönyv előírásait tartalmi, formai vonatkozásban, valamint a vizsgáztatási eljárás tekintetében pontosan betartják a vizsgáztatók, joggal várható el a kielégítő standard. A működtetés hogyanján túl azonban fontos, hogy a vizsga standardizálhatóságát már a tervezés során figyelembe vegyék, és olyan strukturális elemeket építsenek be, amelyek elősegítik a vizsga standardizált működését.

Ennél a vizsgarendszernél az alábbi vonások tekinthetők standardizáló tényezőknek:

1. A beszédképesség-vizsga kivételével az egyes vizsgarészek lebonyolítása csoportos. Egyazon feladattal a lehető legnagyobb számú vizsgázó tudását méri össze, ezáltal növelve eredményeik összehasonlíthatóságát.

2. Standard magyar nyelvű "keret" hangfelvétel használata a beszédértés-vizsgán. A felvétel mindig kellően orientálja a vizsgázót, hogy mikor mit kell tennie. Az új vizsgaanyagként elkészült idegen nyelvű hangfelvételeket a technikus bemontírozza a keretfelvétel meghatározott üres helyeire. Az így elkészített "szendvics jellegű" hangfelvételen "üres" blokkok is vannak: amíg a vizsgázók feladatlapjaikon dolgoznak, a magnó csendben tovább forog. A szendvicsfelvétellel állandósíthatók a vizsgáztatás körülményei, és elkerülhetők a vizsga nem előírászerű lebonyolításából eredő hibák.

3. Három különböző cloze szövegszakasz és beszédértés-feladat alkalmazása következtében csökken a valószínűsége annak, hogy a vizsgázó túl könnyű, vagy túl nehéz szöveget "fogjon ki".

4. A cloze feladat minden hatodik szó törlésével készül. Ezzel a vizsgálandó nyelvi elemek meghatározásának hálátlan feladatát maga a nyelv veszi át. Hasonlóan a reprezentatív statisztikai mintavételhez, a kitörölt nyelvi elemek (és az alkalmazásukhoz kapcsolódó ismeretanyag) kicsiben reprezentálják a vizsgán elvárt nyelvi ismeretet. Nyelvészetiileg kellően megalapozott elmélet és statisztikai munkálatok mellett hiányzik az egyetértés az egyes vizsgálandó nyelvi elemek egy cloze feladaton belüli megoszlását illetően is. A feladatkészítő beavatkozása így a vizsgálandó nyelvi elemek kiválasztásába csak önkényes lehetne.

5. A befogadó jellegű készségek vizsgálatának integrálása az oktatás, a vizsgára való felkészítés folyamatába. A vizsgára készülő tancsoportokban röviddel a vizsga előtt a mintatesztet oldják meg, amely szakmai szempontból megközelíti az ideálist és előzőleg már bevált mint vizsgafeladat. Ezt követi a valódi vizsgafeladat megoldása, majd az értékelők összegyűjtik és tételesen elemzik azoknak az eredményeit, akik mind a minta-, mind a vizsgafeladatot megoldották. Az eredmények alapján kiszámítják a két feladat átlagos nehézségi hányadosát, majd a megfelelési ponthatárt kiigazítják a vizsgafeladat és a mintafeladat nehézségi szintje eltérésének arányában. A megfelelési ponthatár utólagos korrekciója abból a tapasztalatból ered, hogy még a leggyakorlottabb feladatkészítők által szerkesztett anyag jellemzői sem állandók.

6. A nehézséggel és komplexitással összefüggő azonosságok és különbözőségek az alap- és középfokon egyaránt meglévő vizsgarészek (beszédértés és beszédkész-ség) esetében különleges gondossággal vannak meghatározva és összehangolva.

7. A vizsga produktív készséget vizsgáló részeinek standardizálása az alábbi jellemzőkre épül.

- *A kritériumrendszerek alkalmazása az értékelésben.* Előírás szerű alkalmazásuk esetén a vizsgáztató a vizsgázó teljesítményét nem egy másik vizsgázó teljesítményéhez méri ösztönösen, hanem jól definiált kritériumokhoz. A vizsgáztató nem egy szűkséggéppen bizonytalan, sommás ítéletnek ad pontértéket, hanem a vizsgázó teljesítményének jobban körülhatárolható "szeleteit" értékeli, majd a vizsga sikerességének eldöntésénél csak az összeadás törvényeit követi: a végeredményt már nem kozmetikázza. A nyelvi teljesítmény értékelési szempontokra bontása egyben többszörös mérték is jelent, ami növeli az összteljesítmény értékelésének megbízhatóságát.

- *Képzés a kritériumrendszerek alkalmazásában.* A vizsgáztatóknak egyetértésre kell jutniuk abban, hogy mit értenek a kritériumleírások egyes megfogalmazásain. Részletes magyarázatok a Kézikönyvben, valamint az elengedhetetlen standardizációs foglalkozások a legfontosabb eszközök.

- A produktív jellegű készséget vizsgáló vizsgarészek esetében a kommunikatív nyelvi funkciók (panasztevés, javaslattétel, szabadkozás, ajánlattétel stb.) meghatározása annak tekintetében is, hogy mely funkciót kell a vizsgázónak kifejezni tudni, és melyik kifejezésére kell tudnia másvalakit készíteni. A funkcionális tábla feladatkészítőt és vizsgáztatót egyaránt orientál.

- A funkcionális táblákkal összhangban lévő szituációs tételkártyák standard kiindulási pontként szolgálnak a beszédképesség-vizsgák szerepjáték részében, míg az irányított beszélgetés kiindulópontjául standard kérdéssor szolgál, amely regularizálja a vizsgáztató kérdezéstechnikáját, megakadályozza a sután a hajuknál fogva előrangolt kérdéseket, ugyanakkor lehetőséget nyújt a vizsgáztatónak arra, hogy a beszélgetést előre kevésbé megjósolható témákra terelje.